

LA DIVERSITAT EN EL CURRÍCULUM EDUCATIU

Miquel A. Oltra Albiach
Universitat de València

Fenómenos como la globalización, las migraciones y, en general, los fenómenos asociados al intercambio y al diálogo entre lenguas, culturas y maneras diversas de entender el mundo y la vida, han puesto de relieve en las últimas décadas la importancia de la educación en la diversidad para generar una ciudadanía que tolere, respete y valore la diferencia y la considere como una riqueza y no como un problema. En el siguiente trabajo hemos analizado de manera crítica el currículum escolar de educación infantil y educación primaria con el fin de establecer conclusiones sobre contenidos, carencias y posibilidades de aplicación.

Palabras clave: interculturalidad, diversidad, currículum educativo, educación infantil, educación primaria

El tractament de la diversitat a l'aula. La globalització i tota una sèrie de fenòmens associats, com ara la immigració massiva, han originat substancials modificacions en la societat actual. Tot i que podríem dir que les migracions existeixen des dels inicis de la humanitat i que mai han existit societats totalment monoculturals, assistim avui a grans canvis en la configuració social. Tot això fa que, des de diversos àmbits del pensament, ens hàgem de plantejar com abordar el diàleg intercultural, i de manera especial com fer-ho davant de la complexitat multicultural que trobem a les aules dels diferents nivells educatius (Ballester, Ibarra i Devís, 2010: 547). L'educació intercultural implica:

La reflexión sobre la educación, entendida como elaboración cultural, y basada en la valoración de la diversidad cultural. Promueve prácticas educativas dirigidas a todos y cada uno de los miembros de la sociedad en su conjunto. Propone un modelo de análisis y de actuación que afecte a todas las dimensiones del proceso educativo. Se trata de lograr la igualdad de oportunidades (entendida como oportunidades de elección y de acceso a recursos sociales, económicos y educativos), la superación del racismo y la competencia intercultural en todas las personas, sea cual sea su grupo cultural de referencia (Aguado, 2003: 63).

Per tal d'abastar totes aquestes implicacions, cal un diàleg entre cultures com a instrument de coneixement i d'enriquiment mutu més enllà de les fronteres geogràfiques, ja que parlem de la convivència entre cultures que comparteixen un

mateix espai físic a partir del respecte als drets fonamentals dels éssers humans. Igualment, cal ressaltar la contribució de les diverses cultures a la creació d'un patrimoni comú, d'un imaginari col·lectiu compartit per tota la ciutadania.

Parlem per tant de l'adquisició de competències interculturals: habilitats cognitives, afectives i pràctiques necessàries per a moure's amb eficàcia en un medi intercultural (Aguado, 2003: 141). Es tractaria d'un dels principals objectius de l'educació intercultural i impliquen l'alumnat, però també els docents, les famílies i la resta de persones que constitueixen el seu entorn. Aquesta competència intercultural és un dels elements que configuren la competència ciutadana –i per tant un element indefugible en l'educació per tal d'assolir aquesta competència.

Dins de les competències interculturals hauríem de parar especial atenció a les actituds interculturals, al coneixement de l'altre i a les habilitats d'interpretació i comparació, d'una banda, i a les d'aprenentatge i interacció, d'altra. Les actituds interculturals es referirien a la capacitat d'obertura mental per tal d'acceptar la diferència cultural i el valor equivalent de totes les cultures i d'aquestes amb la pròpia, i desenvolupar l'empatia. Quant als coneixements, es tracta d'interessar-se pels grups socials amb què es conviu, les seues inquietuds, els costums, les produccions i com es veuen a si mateixos i als altres en la nova cultura en què es troben inserits. Finalment, les habilitats d'interpretar i comparar tenen a veure amb allò que se sap de l'altra cultura, i amb la capacitat de relacionar-ho, comparar-ho amb la cultura pròpia i identificar els malentesos culturals; les habilitats d'aprenentatge i interacció estarien relacionades amb l'adquisició de coneixements d'altres cultures i a la capacitat de posar-los en pràctica en situacions reals de comunicació.

La necessitat de desenvolupar estratègies i tècniques per a l'educació en actituds i valors interculturals ha estat objecte de les reflexions d'especialistes com ara Rafaela García i Auxiliadora Sales. Per a aquestes autores és molt important que el professorat dispose d'eines adequades perquè les activitats d'aprenentatge provoquen maneres d'interacció i de comunicació entre l'alumnat que “tinguen com a conseqüència un apropament emotiu basat en el diàleg comprensiu, l'escolta respectuosa i la lliure expressió de punts de vista diferents, però al mateix temps enriquidors en la forma de comunicar-se” (García i Sales, 2003: 47).

Es tracta sobretot d'una tasca d'acostament mutu entre les diverses cultures, i del treball a l'aula dels estereotips i els prejudicis ètnics, culturals i lingüístics (Ballester i Mas, 2003: 15), que en el cas de l'estat espanyol es combina amb l'existència de diverses nacionalitats i llengües pròpies, que igualment requereixen un tractament amb diverses estratègies per tal de superar els estereotips i els prejudicis a que féiem referència abans.

El desenvolupament curricular possibilita tota una sèrie de planificacions i aplicacions pel que fa al treball intercultural en el context concret del centre escolar i de l'aula. L'element clau per a aquesta tasca d'adaptació és el Projecte Educatiu de Centre (PEC), que pot esdevenir instrument bàsic per a la introducció d'una perspectiva intercultural capaç de modular el currículum. La importància del PEC rau en primer lloc en el fet que explicita les opcions ideològiques formulades amb valors, notes d'identitat, objectius; és ací on hauríem de situar la defensa de la interculturalitat, l'opció ètica que la sosté, la riquesa social que suposa el pluralisme cultural, i els avantatges d'una societat multicultural; d'altra banda el PEC vincula els seus objectius generals a la reflexió sobre la multiculturalitat, i la considera un potencial educatiu i un factor d'enriquiment; així mateix, és un marc de referència compartit per tota la comunitat educativa, la qual cosa implica la necessitat de ser viscut, assumit i desenvolupat pels diversos col·lectius que en formen part; finalment, el PEC exigeix, per al seu desenvolupament real, la coherència en la intervenció del professorat. Totes aquestes condicions haurien de quedar reflectides en l'elaboració de les adaptacions curriculars específiques segons els nivells i les àrees, i també en les propostes organitzatives a partir de dues idees centrals: que la realitat social és cada vegada més diversa (encara que en alguns casos la realitat del centre i del seu context immediat no ho siga), i que la base cultural de l'alumnat és un element psicopedagògic imprescindible per a generar un aprenentatge significatiu i rellevant.

Altres materials curriculars, a banda dels blocs de continguts de les diverses matèries del currículum, podrien ser textos que aporten propostes de tractament d'alguna cultura específica. Aquests textos, tot i la seua especificitat, poden donar un bon resultat si es fan servir de manera complementària a altres materials, tal com destaca Xavier Lluç. Altres possibles recursos serien aquells materials relacionats amb

el treball de les actituds i els valors, i les metodologies com ara els enfocaments cooperatius, d'interacció, de diversificació, de simulació, etc. (Lluch, 2003: 29-32). Un altre grup de materials permetrien el treball intercultural en una perspectiva més global, tot considerant la implicació de les diverses àrees i atenent continguts de distinta naturalesa (per exemple "setmanes de", si es fan servir contextualitzadament i de manera integrada amb propostes de treball més àmplies). Aquest autor encara considera altres possibilitats quant a materials curriculars:

D'altres materials plantegen l'orientació metodològica que hauríem d'utilitzar per afavorir una construcció de coneixement que tinga en compte la diversitat cultural. Des d'aquesta perspectiva, qualsevol tòpic del currículum ens facilitaria l'oportunitat de posar de relleu perspectives culturals diferents en la seua explicació. Eixa és l'orientació incipient d'algunes unitats didàctiques (Lluch, 2003: 32).

Finalment, Lluch té en compte altres materials que, tot i no haver estat concebuts com a curriculars, poden rendibilitzar-se educativament i ser emprats en l'àmbit escolar, com ara la literatura infantil i juvenil i alguns productes audiovisuals.

A partir de tot el que s'ha dit, els principis que se'n deriven i que han d'estar presents en qualsevol actuació pràctica serien els següents (Aguado, 2003: 49-50):

- Partir dels coneixements previs de l'alumne o l'alumna suposa tenir en compte el seu entorn cultural de referència, considerar-lo i valorar-lo.
- Eliminar prejudicis i tòpics cap a allò desconegut, generadors d'actituds racistes i discriminatòries, superioritats culturals, ús generalitzat d'estereotips i naturalització dels trets culturals.
- Treballar l'adquisició d'estratègies diverses relacionades amb l'exploració, el descobriment, la planificació d'activitats i la reflexió sobre el procés d'aprenentatge i sobre tot el que s'esdevé en aquest procés.

- Dissenyar activitats motivadores, actives, participatives, dinàmiques, implicades en la vida escolar. Han de ser activitats que resulten útils i plantegen situacions reals i quotidianes, i que ajuden a transferir aprenentatges escolars a situacions vitals.
- El procés de construcció dels coneixements ha de dur-se a terme de manera intercultural, és a dir, des del plantejament d'òptiques múltiples, i maneres diverses de veure i interpretar la realitat.
- L'enfocament globalitzador és de gran utilitat en la perspectiva intercultural. Com que es tracta d'una estratègia per a relacionar-se amb la informació i per a aprendre a treballar amb aquesta informació, és una gran ajuda per a la vida en un món que contínuament ens envia missatges a través d'una multiplicitat de canals. Juntament amb la interdisciplinarietat fa contínua referència a l'entorn en què es mou l'aprenent, i intenta connectar amb les pròpies vivències i amb la seua realitat.
- La interacció docent-aprenent i aprenents-aprenents és una estratègia pedagògica fonamental.
- Igualment, com a conseqüència del principi anterior, és de gran importància facilitar un ambient adequat i còmode d'aprenentatge per a tots i totes. Cada persona ha de sentir-se important, protagonista, respectada i valorada per igual, i cadascú ha de poder expressar la seua opinió de manera lliure, i ha de ser escoltat, acceptat i criticat de manera constructiva per part dels altres.
- La planificació didàctica ha de ser oberta, flexible i diversificada.
- La participació de la comunitat educativa, més enllà de la gestió i la organització del centre, por ser un instrument pedagògic útil com a font de coneixement i de connexió amb la realitat del context.

La diversitat cultural en el currículum. Les referències a la interculturalitat en els currículums han experimentat una progressió clarament en ascens a mesura que la immigració ha posat aquest fenomen en un primer pla; tot i que ens trobem en un marc físic tradicionalment subjecte a l'intercanvi i el mestisatge, també és cert que durant els últims cinc segles les polítiques dels successius governs hispànics van tendir a aïllar els territoris de la península, més que no a facilitar l'intercanvi d'idees, i el coneixement d'altres cultures, llengües o religions. Així, cap a finals del segle XX Espanya es va haver d'enfrontar a una realitat ben diversa de la tradicional i que una bona part d'Europa i de la resta del món ja havia conegut en alguns casos (amb respostes més o menys encertades) dècades o segles enrere.

Autors com ara Teresa Aguado havien criticat la manera en què la interculturalitat es trobava inserida en el currículum LOGSE. Aquesta autora considerava que:

Las propuestas curriculares oficiales acuñan la idea de eje transversal para delimitar temas prioritarios que deberían afectar transversalmente a todas las áreas y niveles del currículo. La educación intercultural formaría parte del eje Educación para la Paz, el cual incluye la educación para la no violencia, educación para el desarrollo, educación mundialista, educación para la cooperación y educación intercultural. Evidentemente, desde nuestro punto de vista, esta visión de la educación intercultural es sumamente restrictiva y simplificadora (Aguado, 2003: 50).

També Ibarra i Ballester fan una crítica a la tradicional tendència dels currículums a l'estat espanyol a no considerar la diversitat, tot i que reconeixen un canvi de tendència a mesura que les transformacions en la societat espanyola han fet urgent la necessària reflexió intercultural:

En el ámbito educativo, la escuela española no se ha caracterizado precisamente por su apertura en su currículo a las múltiples diversidades que atraviesan la composición de su alumnado, sino por su tendencia contraria: la integración y asimilación de los colectivos minoritarios a los rasgos del grupo hegemónico. Progresivamente, el sistema escolar español ha ido evolucionando en su tratamiento de la diversidad desde la consideración de los denominados grupos "minoritarios" en la

educación compensatoria, hasta el auge de la reflexión pedagógica sobre el paradigma pedagógico más adecuado (Ibarra i Ballester, 2010: 9).

Antonio Mendoza, per la seua banda, fa notar que el currículum es presenta en el seu primer nivell de concreció de manera incompleta, ja que requereix una necessària reelaboració i reflexió sobre els diversos components; es tracta d'una comunicació dels principis i trets bàsics de la proposta educativa, oberta a discussió i a crítica. És evident que les propostes curriculars no ofereixen la tasca educativa resolta: aporten línies d'actuació i la possibilitat d'inserir propostes innovadores per tal de reorientar el com, el què i el quan ensenyar i avaluar:

Como vemos, la validez de las propuestas curriculares (a pesar de su reflexionada y revisada previsión técnico psico-pedagógica), se definen mediante los términos “tentativa”, “propósito”, “proyecto”. Con ellos se destaca el carácter *revisable* más que *definitivo*, o *abierto* en lugar de *preceptivo*. Es decir, las características de abierto y flexible señalan el tono procesual y adaptativo de la pragmática curricular, para dar forma y adecuación y puntualizar los diferentes *niveles de concreción del currículum*. Esos rasgos más la atención a la *diversidad de las necesidades educativas*, junto a la *iniciativa pedagógica y educativa innovadora del profesorado*, constituyen los puntos de actuación y el reconocimiento de la “profesionalidad de cada docente” (Mendoza, 1994: 73).

Quant a la LOE, els decrets curriculars actuals d'educació infantil i educació primària per al País Valencià recullen l'interés pels temes interculturals i de tractament de la diversitat, a partir dels canvis socials a què hem fet referència; tot i que aquestes referències són, com veurem, escasses, és cert que obrin la porta per a la presència de la interculturalitat en les successives concrecions curriculars en els àmbits de centre, de cicle i d'aula.

La LOE recull l'obligatorietat d'atendre la diversitat cultural de l'alumnat, i entre les finalitats específiques detalla la formació integral de les persones i el respecte a les llibertats fonamentals, la igualtat efectiva entre homes i dones, la superació dels comportaments i actituds discriminatòries i la igualtat efectiva d'oportunitats. En general, hi trobarem les referències a la interculturalitat en relació a dos aspectes complementaris: la necessària educació en la tolerància, la acceptació i la valoració

positiva de la diversitat (que afectaria tot el col·lectiu d'alumnes), i l'atenció específica a l'alumnat amb necessitats educatives especials (en molts casos derivades de les diferències culturals i lingüístiques).

Pel que fa al primer cicle d'educació infantil, en la introducció al Decret 37/2008 que estableix els continguts educatius del 1r. Cicle d'Educació Infantil a la Comunitat Valenciana (DOCV 3 d'abril de 2008) trobem referències a la diversitat des de perspectives diferents (socials i culturals):

Les necessitats de la infància i de les famílies són complexes, perquè es referixen a diversos sectors: educació, salut, ocupació i treball. La diversitat d'estructures familiars origina noves necessitats en relació a l'atenció de la infància.

(...)

Si en algun moment del desenvolupament humà es pot incidir decisivament i compensatòriament, és precisament en estes fases inicials en què s'haurà de contemplar un nou concepte de cultura escolar adaptada al conjunt de canvis socials entre els quals adquirix especial rellevància el caràcter pluricultural produït pels moviments migratoris.

També en els objectius d'aquest primer cicle, en trobem alguns relacionats amb el treball inicial sobre la diversitat i la interculturalitat:

- conèixer el propi cos i el dels altres, les seues possibilitats d'acció i aprendre a respectar les diferències (objectiu a)
- Observar i explorar el seu entorn familiar, natural i social (objectiu b)
- Relacionar-se amb els altres i adquirir progressivament pautes elementals de convivència i relació social, així com exercitar-se en la resolució pacífica de conflictes (objectiu e)
- Descobrir l'existència de dos llengües en contacte en l'àmbit de la Comunitat Valenciana (objectiu h)

Així mateix, en l'article 7 estableix l'obligatorietat, per part de la conselleria competent, del foment de programacions didàctiques que treballen diversos temes relacionats amb la interculturalitat, com ara la solidaritat o la tolerància:

La conselleria competent en matèria d'educació fomentarà que les programacions didàctiques desenrotllen els continguts educatius des d'una perspectiva de tolerància, la solidaritat, la responsabilitat (particularment en el consum i comportament vial), la pau, la salut, la sostenibilitat i la igualtat entre els sexes, facilitant el desenrotllament intel·lectual, afectiu i social dels xiquets i de les xiquetes, ajudant-los a relacionar-se amb els altres i a aprendre les pautes elementals de convivència.

La qüestió de l'atenció a la diversitat en els seus diversos aspectes està contemplada també en l'article 12, el qual estableix la necessitat de tenir-la en compte i de col·laborar en les institucions que han de fer el seguiment dels alumnes amb necessitats educatives especials:

La intervenció educativa tindrà en compte l'atenció a la diversitat de l'alumnat i adaptarà la pràctica educativa a les característiques individuals dels xiquets i de les xiquetes.

Els centres educatius col·laboraran amb les institucions encarregades de fer el seguiment d'aquells xiquets i xiquetes diagnosticats amb necessitats educatives especials, per mitjà d'una acció educativa que s'adapte a les característiques individuals d'estos.

Quant a les diverses àrees, el decret curricular per al primer cicle d'educació infantil fa una sèrie d'indicacions referides al tractament de la diversitat i a l'educació intercultural. Així, en la introducció a l'àrea del Coneixement del medi físic, natural, social i cultural s'especifica que:

El centre d'Educació Infantil haurà de ser integrador, acceptar les diferències i constituir-se en un marc natural per al desenrotllament i l'educació de xiquets i xiquetes diferents. Esta diversitat facilitarà que, des de molt xicotets, aprenguen a viure acceptant, respectant i defenent les singularitats dels altres: minusvalideses, deficiències i especificitats socials, culturals, etc.

És interessant el fet que el decret curricular no parle només d'acceptació o de tolerància, sinó que vaja més enllà i destaque la importància de valorar positivament i defensar la diversitat. Es tracta sens dubte d'un dels pilars bàsics de tota educació que pretenga ser realment diversa i intercultural. A més a més, el text recorda que la intervenció educativa no s'acaba en el centre escolar:

La intervenció socioeducativa s'haurà d'estendre a l'orientació educativa de les famílies, a causa de la seua diversitat cultural i social, o per problemàtiques específiques d'integració per discapacitat, a fi d'implicar-les en aquells projectes educatius que vagen dirigits a integrar-los en l'àmbit escolar.

Quant a l'àrea dels Llenguatges, trobem un dels objectius directament relacionat amb la interculturalitat:

- Conèixer i experimentar les formes culturals i lingüístiques heretades en la construcció de la pròpia identitat, i al mateix temps, aprendre a viure en una societat plural, en continu canvi i evolució.

Pel que fa al segon cicle d'educació infantil, al Decret 38/2008 de 28 de març trobem referències diverses a l'educació intercultural i a la diversitat en general. Així, en els objectius del cicle apareixen les següents:

- Relacionar-se amb els altres i adquirir progressivament pautes elementals de convivència i relació social, així com exercitar-se en la resolució pacífica de conflictes (objectiu e).
- Conèixer que a la Comunitat Valenciana hi ha dos llengües que interactuen (valencià i castellà), que han de conèixer i respectar per igual, i ampliar progressivament l'ús del valencià en totes les situacions (objectiu h).
- Conèixer i apreciar les manifestacions culturals del seu entorn, mostrant interès i respecte cap a estes, així com descobrir i respectar altres cultures pròximes (objectiu j).
- Valorar les diverses manifestacions artístiques (objectiu k).

L'article 10 del decret tracta l'atenció a la diversitat, i ho fa d'una manera més incisiva que en el cicle anterior, ja que de la necessitat de tenir en compte la diversitat de l'alumnat passem ara a la necessitat de contemplar com a principi aquesta diversitat:

10.1. La intervenció educativa ha de contemplar, com a principi, la diversitat de l'alumnat, adaptant la pràctica educativa a les característiques personals, necessitats, interessos i estil cognitiu de les xiquetes i dels xiquets, donada la importància que en estes edats adquirix el procés de desenrotllament.

10.2. La conselleria competent en matèria educativa establirà procediments que permeten identificar aquelles característiques que puguen tindre incidència en l'evolució escolar de les xiquetes i dels xiquets. Així mateix, facilitaran la coordinació de tots els sectors que intervinguen en l'atenció d'este alumnat.

10.3. Els centres adoptaran les mesures oportunes dirigides a l'alumnat que presente necessitat específica de suport educatiu.

10.4. Els centres atendran les xiquetes i els xiquets que presenten necessitats educatives especials buscant la resposta educativa que millor s'adapte a les seues característiques i necessitats personals, d'acord amb la normativa vigent.

En la introducció a l'annex de l'esmentat decret trobem de nou algunes referències a la heterogeneïtat dels centres i a la necessària acollida de l'alumnat nouvingut:

El centre d'Educació Infantil és heterogeni, ja que les xiquetes i els xiquets diferixen per raó de sexe, edat, perfil físic i psíquic, sociocultural, etc. Són diferències que es manifesten en la seua conducta i en el desenrotllament i que repercutien en els seus interessos, ritmes d'aprenentatge, etc. El centre d'Educació Infantil ha d'assumir el seu caràcter compensatori i integrador, ha de respectar les individualitats i atendre la diversitat.

També és ben interessant l'alusió a “diversos models familiars” com a testimoni d'una sèrie de canvis socials que incideixen també en la necessitat del tractament de la diversitat a l'aula.

En la introducció a l'àrea del Coneixement de si mateix i l'autonomia personal trobem alguns aspectes relacionats amb la diversitat i el seu tractament inicial a l'aula d'educació infantil, començant per l'acceptació de si mateixos per part dels alumnes, i de les persones que els envolten, amb les seues característiques particulars:

La identificació de les seues característiques individuals i les dels altres són instruments bàsics per al seu desenrotllament i, consegüentment, per a l'adquisició d'actituds no discriminatòries, que els portaran a assumir i acceptar els altres i actuar amb ells.

També en els objectius i els continguts d'aquesta àrea queda reflectida la preocupació per l'acceptació i la valoració de la diversitat per part dels alumnes:

- Respectar les característiques i qualitats de les altres persones, acceptant i valorant la varietat de sexes, ètnies, creences o qualsevol altre tret diferenciador (objectiu 4).
- Acceptació i valoració ajustada i positiva de la pròpia identitat i de les seues possibilitats i limitacions, així com de les diferències pròpies i dels altres, evitant discriminacions (continguts, bloc 1: el cos i la pròpia imatge).

Pel que fa a l'àrea del Medi físic, natural, social i cultural, trobem en el decret la següent reflexió:

En l'educació infantil el descobriment de l'entorn ha de facilitar-los l'exploració, el coneixement i l'acció sobre este amb els instruments socials i culturals establits, permetent-los la construcció del propi jo amb creixent autonomia. Descobrir usos i costums socials permet conèixer diverses cultures presents en la societat i generar actituds de respecte i estima cap a estes.

(...)

(...) els mestres hauran de fomentar el respecte a les diferents cultures que conflüixen en els grups d'alumnes que conviuen al centre. Els esdeveniments familiars o les situacions en les quals intervenen membres d'altres grups socials o culturals són algunes de les activitats que s'han de fomentar al centre escolar.

Entre els objectius, els continguts i els criteris d'avaluació d'aquesta àrea trobem els següents:

- Establir relacions amb els adults i amb els seus iguals que responguen als sentiments d'afecte que li expressen i ser capaços de respectar la diversitat i desenrotllar actituds d'ajuda i col·laboració (objectiu 6).
- Conèixer i apreciar festes, tradicions i altres manifestacions culturals de l'entorn a què pertany, mostrant actituds de respecte, interès i participació (objectiu 8).
- El coneixement d'altres models de vida i de cultures en el propi entorn i el descobriment d'altres societats a través dels mitjans de comunicació (contingut h, bloc 3: la cultura i la vida en societat).
- La participació en manifestacions culturals, en la vida social, en les festes, en manifestacions artístiques, costums i celebracions populars (contingut i, bloc 3: la cultura i la vida en societat).

- Conèixer els grups humans que formen part de la societat a què pertany, aplicar normes socials de respecte i afecte en les relacions amb estos (criteri d'avaluació 3).

En la introducció a l'àrea dels Llenguatges, trobem aquestes referències, ben interessants per al treball intercultural:

En la societat valenciana hi ha dos llengües oficials que, a més, conviuen amb altres llengües, conformant una societat cada vegada més multicultural i multilingüe. Com a conseqüència d'això s'incorpora a les nostres aules alumnat de llengües i cultures diferents. Per tant, és necessari el desenrotllament d'actituds positives cap a la pròpia llengua i la dels altres, despertar la sensibilitat i la curiositat per conèixer altres llengües.

La participació de la nostra societat en el àmbit europeu implica fer dels nostres ciutadans i ciutadanes persones amb expectatives lingüístiques àmplies. Per tant, caldrà fomentar l'interés per participar en actes de comunicació lligats als seus interessos, atenent la diversitat de llengües utilitzades a l'aula i de les quals puga disposar l'alumnat.

(...)

Siga quin siga l'origen de les xiquetes i dels xiquets, és essencial aconseguir que tots i totes puguen integrar-se en una societat diversa com la nostra en condicions d'igualtat, mitjançant el respecte a totes les manifestacions lingüístiques i culturals, i la promoció del diàleg com a única manera de resoldre els conflictes i d'afavorir la participació i la convivència.

Quant als continguts i als criteris d'avaluació d'aquesta àrea dels Llenguatges, fan referència a l'educació intercultural els següents:

- El descobriment de la presència de dos llengües oficials usades en l'entorn social i a l'escola, així com d'altres usades per persones de tot el món (contingut a, bloc 1: les llengües i els parlants).
- L'actitud positiva cap a les diferents llengües i cultures que conviuen en la nostra societat, i el respecte pels usos lingüístics particulars de cada persona (contingut c, bloc 1: les llengües i els parlants).
- L'accés a l'arrel cultural comunitària i a l'imaginari col·lectiu (contingut h, bloc 2: llenguatge verbal, 2.3. Aproximació a la literatura).
- La construcció dels significats culturals dels elements de la realitat i del medi en què viuen per mitjà de la interacció i l'ús del

llenguatge amb altres membres de la seua cultura o d'altres (contingut c, bloc 3: la llengua com a instrument d'aprenentatge).

- Utilitzar les llengües cooficials com a instrument de comunicació, d'expressió, de representació, d'estructuració del pensament, de gaudi, d'aprenentatge i de regulació de la conducta, valorant i respectant la diversitat lingüística de la nostra societat (criteri d'avaluació 2).

En l'educació primària, el Decret 111/2007, de 20 de juliol, ressalta ja en la introducció la necessitat de l'aprenentatge al llarg de tota la vida i del coneixement de llengües, i situa aquesta necessitat en el marc europeu. Pel que es refereix a l'atenció a la diversitat, l'article 7 estableix les prioritats següents:

L'acció educativa en esta etapa ha de procurar la integració de les distintes experiències i aprenentatges de l'alumnat i s'ha d'adaptar al seu ritme de treball. Per això, s'ha de posar especial èmfasi en la prevenció de les dificultats d'aprenentatge i en la posada en marxa de mecanismes de reforç tan prompte com es detecten estes dificultats. La conselleria competent en matèria d'educació establirà les mesures necessàries per a atendre tot l'alumnat i, en particular, aquell que presente necessitats específiques de suport educatiu.

Quant als objectius de l'etapa, podem destacar-ne els següents:

- Conèixer i apreciar els valors i les normes de convivència, aprendre a obrar d'acord amb estes, preparar-se per a l'exercici actiu de la ciutadania, respectant i defensant els drets humans, així com el pluralisme propi d'una societat democràtica (objectiu a).
- Desenrotllar una actitud responsable i de respecte pels altres que afavorisca un clima propici per a la llibertat personal, l'aprenentatge i la convivència, així com fomentar actituds que promoguen la convivència en els àmbits escolar, familiar i social (objectiu c).
- Conèixer, comprendre i respectar els valors de la nostra civilització, les diferències culturals i personals, la igualtat de drets i oportunitats d'hòmens i dones, i la no-discriminació de persones amb discapacitat (objectiu d).

Pel que es refereix a la presència de l'educació intercultural i per la diversitat, trobarem objectius, continguts i criteris d'avaluació en pràcticament totes les àrees.

Així, la introducció a l'àrea de Llengua i literatura (valencià i castellà) comença amb la següent declaració: “La finalitat de l'aprenentatge de llengües és dotar les xiquetes i els xiquets d'una competència plurilingüe i pluricultural”. Quant a l'educació lingüística:

Esta educació lingüística s'ha d'impartir a alumnat de procedència molt diversa. Açò comporta, d'entrada, unes competències desiguals respecte a les llengües que configuren el currículum. Les alumnes i els alumnes arriben a l'escola amb una llengua familiar o habitual, amb un repertori verbal i amb unes experiències culturals diferents,

Quant a l'educació plurilingüe i pluricultural, la introducció a l'àrea esmentada declara:

L'educació plurilingüe i pluricultural exigix, a més del tractament curricular de les llengües, considerar l'estatus de cada una dins la societat, per a quines funcions les utilitzen els parlants, com les valoren i quines actituds tenen cap a unes i altres, i finalment quins valors han de configurar una societat tolerant, solidària i integradora.

(...)

El respecte i l'interés per conèixer què pensen i com s'expressen els parlants de les altres llengües serà fonamental per a eliminar els possibles prejudis i usos discriminatoris de les llengües per raons socials, lingüístiques, culturals, ètniques o de gènere.

Des d'aquesta perspectiva lingüística que marca l'àrea de Llengua i Literatura, trobem com la primera reflexió sobre les llengües i les cultures es fa des de la realitat lingüística “oficial” al País Valencià, on trobem dues llengües amb una tradicional minorització de la llengua pròpia respecte del castellà. A partir d'aquesta realitat i de la necessitat de configurar una societat tolerant, solidària i integradora, s'articulen unes actituds –que cal treballar en l'alumnat– cap al conjunt de llengües que existeixen en la societat valenciana. Les reflexions sobre les llengües i les cultures en aquesta àrea resulten d'especial interès, ja que l'idioma és un dels elements més visibles de les identitats culturals. És ben interessant que el decret curricular plantege com a fonamental el respecte i l'interés per conèixer què pensen i com s'expressen els parlants d'altres llengües, com a via per a l'eliminació de prejudicis i discriminació. Aquest interès per “posar-se en la pell de l'altre”, amb l'enriquiment personal que això suposa, haurà de ser el camí i al mateix temps l'objectiu del treball intercultural a l'aula.

En l'apartat de la contribució d'aquesta àrea de Llengua i Literatura al desenvolupament de les competències bàsiques, trobem així mateix algunes reflexions – referides a la competència social i ciutadana- ben aprofitables des del punt de vista de l'educació intercultural:

La llengua contribuïx poderosament al desenrotllament de la competència social i ciutadana, entesa com a habilitats i destreses per a la convivència, el respecte i l'enteniment entre les persones, ja que necessàriament la seua adquisició requerix l'ús de la llengua com a base de la comunicació. Aprendre llengua és, abans que res, aprendre a comunicar-se amb els altres, a comprendre el que estos transmeten, a prendre contacte amb distintes realitats i a assumir la pròpia expressió com a modalitat fonamental d'obertura als altres.

D'altra banda, en la mesura en què una educació lingüística satisfactòria valora totes les llengües com igualment aptes per a exercir les funcions de comunicació i de representació, analitza els modes per mitjà dels quals el llenguatge transmet i sanciona prejuís i imatges estereotipades del món, amb l'objecte de contribuir a l'eradicació dels usos discriminatoris del llenguatge, està contribuint al desenrotllament d'esta competència.

En relació als objectius, els continguts i els criteris d'avaluació de l'àrea relacionats amb l'educació intercultural, podem destacar-ne els següents:

- Reflexionar sobre els diferents usos socials de les llengües per a evitar els estereotips lingüístics que suposen juís de valor i prejuís de tot tipus (objectiu 15).
- Actitud positiva davant dels usos de les llengües, evitant qualsevol acte de discriminació (1r cicle. Contingut 5, bloc 1: les llengües i els parlants).
- Interés per les sensacions, les experiències i les idees expressades pels parlants d'altres llengües (1r cicle. Contingut 6, bloc 1: les llengües i els parlants).
- Ús d'un llenguatge no discriminatori i respectuós amb les diferències (1r cicle. Contingut 7, bloc 1: les llengües i els parlants).
- Conèixer i apreciar la diversitat lingüística del seu entorn (1r cicle, criteri d'avaluació 12).

- Consciència positiva de la varietat lingüística i cultural existent en el context social i escolar com una manifestació enriquidora a la qual s'aporta i de la qual es participa (2n cicle. Contingut 4, bloc 1: les llengües i els parlants).
- Coneixement de les llengües d'Espanya, la seua localització en les diferents comunitats autònomes i valoració positiva davant d'esta riquesa lingüística, de forma que s'eviten els prejudis sobre les llengües i els seus parlants (2n cicle. Contingut 5, bloc 1: les llengües i els parlants).
- Interés i respecte per les sensacions, les experiències, les idees, les opinions i els coneixements expressats pels parlants d'altres llengües (2n cicle. Contingut 6, bloc 1: les llengües i els parlants).
- Ús d'un llenguatge no discriminatori i respectuós amb les diferències lingüístiques, culturals, ètniques o de gènere (2n cicle. Contingut 6, bloc 1: les llengües i els parlants).
- Valoració del text literari com a font de plaer, de joc, d'entreteniment, de coneixement d'altres mons, temps i cultures, d'aprenentatge i com a mitjà d'organitzar-se i de resoldre problemes de la vida quotidiana (2n cicle. Contingut 4, bloc 4: educació literària).
- Conèixer i valorar la diversitat lingüística de la Comunitat Valenciana i d'Espanya (2n cicle, criteri d'avaluació 12).
- Consciència positiva de la varietat lingüística i cultural existent en el context social i escolar com una manifestació enriquidora a la qual s'aporta i de la qual es participa (3r cicle. Contingut 4, bloc 1: les llengües i els parlants).
- Coneixement de les llengües d'Espanya, la seua localització en les diferents comunitats autònomes i valoració positiva davant d'esta riquesa lingüística, evitant els prejudis sobre les llengües i els seus parlants (3r cicle. Contingut 5, bloc 1: les llengües i els parlants).
- Respecte per les sensacions, les experiències, les idees, les opinions i els coneixements expressats pels parlants d'altres llengües (3r cicle. Contingut 6, bloc 1: les llengües i els parlants).
- Ús d'un llenguatge no discriminatori i respectuós amb les diferències lingüístiques, culturals, ètniques o de gènere (3r cicle. Contingut 7, bloc 1: les llengües i els parlants).

- Valoració del text literari com a font de plaer, de joc, d'entreteniment, de coneixement d'altres mons, temps i cultures, d'aprenentatge i com a mitjà d'organitzar-se i de resoldre problemes de la vida quotidiana (3r cicle. Contingut 3, bloc 4: educació literària).
- Conèixer i valorar la diversitat lingüística de la Comunitat Valenciana i d'Espanya (3r cicle, criteri d'avaluació 13).

Una altra àrea òptima per al treball sobre la interculturalitat i l'educació intercultural és la del Coneixement del medi natural, social i cultural. En la introducció a aquesta àrea, el decret curricular ens ofereix algunes reflexions i disposicions ben interessants, sobretot en relació a les identitats múltiples que s'entrecreuen en les societats actuals i a la immigració, d'una banda, i també a l'educació en valors:

(...) A més, l'estudi de les diferents societats ha de servir perquè l'alumnat s'identifique amb la seua pròpia, i comprega l'existència simultània d'unes altres diferents a les quals també pertany, com la Unió Europea i Occident. Els continguts relatius a la població, a l'estudi de l'organització social, política i territorial de la Comunitat Valenciana i d'Espanya també seran estudiats, i es concedirà especial atenció al fenomen immigratori, a les seues causes i a les seues repercussions espacials i socials.

(...)

Des d'esta visió global i organitzada del món, de la societat i de la cultura, s'impulsarà no sols l'estudi dels continguts propis, sinó l'adquisició de valors que han d'estar sempre presents en l'aprenentatge de l'alumnat, i que així apareixen en els objectius de l'àrea. Mereixen especial atenció aquells que persegueixen estimular i potenciar el gust per la lectura, l'interès per cuidar i millorar el medi ambient, l'adquirir comportaments que permeten la conservació i millora del patrimoni tant paisatgístic com artístic i cultural, el crear un esperit tolerant i solidari sobre la base de valors i drets universals compartits i, en definitiva, el desenrotllar actituds que ens permeten conviure harmònicament en una societat intercultural.

En relació a la contribució de l'àrea al desenvolupament de les competències bàsiques, trobem una de les poques referències directes del currículum a l'educació intercultural, en relació sobretot a la competència social i ciutadana, i a l'artística i cultural:

El caràcter global de l'àrea de Coneixement del medi natural, social i cultural fa que contribuïska en alguna mesura al desenrotllament de la majoria de les competències bàsiques.

Respecte a la competència social i ciutadana, l'àrea ho fa directament en tots els aspectes que la configuren i molt especialment en dos àmbits de realització personal: el de le relacions més pròximes (família, amics, companys...) i el de l'obertura a relacions més allunyades (el barri, el municipi, la comarca, la Comunitat Valenciana, l'Estat, la Unió Europea, etc.). En este sentit, el currículum pretén aprofundir, a més de en els aspectes conceptuals, en el desenrotllament de destreses, habilitats i, sobretot, actituds, que ens permeten assentar les bases d'una ciutadania mundial, solidària, participativa, democràtica i intercultural.

(...)

El coneixement de les manifestacions culturals, la valoració de la seua diversitat i el reconeixement d'aquelles que formen part del patrimoni cultural contribuïxen específicament a la competència artística i cultural.

Pel que fa als objectius, els continguts i els criteris d'avaluació de l'àrea del Coneixement del medi natural, social i cultural, destaquem els següents:

- Conéixer la pertinença plural i compartida a més d'una realitat social, històrica i cultural. Així, la pertinença a la Comunitat Valenciana, amb els seus municipis, comarques i províncies, a Espanya, a Europa i al món (objectiu 5).
- Reconéixer les diferències i semblances entre grups i valorar l'enriquiment que suposa el respecte per les diverses cultures que integren el món, sobre la base d'uns valors i drets universals compartits (objectiu 7).
- Manifestacions culturals presents en l'entorn (tradicions, festes, jocs, cançons, danses, etc.). La cultura com a riquesa (1r cicle, bloc 4: persones, cultures i organització social).
- Reconéixer i diferenciar diferents manifestacions culturals presents en el centre escolar, en l'àmbit local i en la Comunitat Valenciana i valorar la seua diversitat i riquesa (1r cicle, criteri d'avaluació 5).
- Les normes de convivència i el seu compliment. Correlació de drets i deures (2n cicle, bloc 4: persones, cultures i organització social).

- Festes i activitats culturals de la Comunitat Valenciana. Jocs de la Comunitat Valenciana (2n cicle, bloc 4: persones, cultures i organització social).
- Espanya a Europa. La Unió Europea. Les seues institucions, competències i responsabilitats (3r cicle, bloc 4: persones, cultures i organització social).
- La població a la Comunitat Valenciana, a Espanya i a la Unió Europea. Moviments naturals i migratoris. La importància demogràfica, cultural i econòmica de les migracions en el món actual. El fenomen de la immigració a la Comunitat Valenciana, a Espanya i a la Unió Europea (3r cicle, bloc 4: persones, cultures i organització social).
- La diversitat cultural i lingüística d'Espanya. El patrimoni cultural i lingüístic de la Comunitat Valenciana. Desenrotllament d'actituds de protecció i respecte a la llengua pròpia de la Comunitat Valenciana i a la seua cultura (3r cicle, bloc 4: persones, cultures i organització social).

Una conclusió que hem d'extraure respecte de la presència de la interculturalitat i l'educació intercultural és la poca relació entre les declaracions de principis de la introducció, on trobem referències encertades i disposicions clares sobre aquestes qüestions, i els blocs de continguts, on a penes hi ha unes poques referències explícites (la majoria agrupades en el tercer cicle); igualment, trobem a faltar el tema de la interculturalitat i la diversitat en els criteris d'avaluació de cadascun dels cicles.

L'àrea d'Educació artística també ofereix objectius, continguts i criteris d'avaluació relacionats amb l'educació intercultural. En la introducció a l'àrea trobem les referències següents:

Els sers humans han sigut autors i protagonistes de la seua cultura, al llarg del temps i de l'espai. I una d'estes, la de la Comunitat Valenciana, amb la seua història, els seus trets definitoris i el seu art, forma part d'una cultura mediterrània, espanyola, europea i occidental. La història ens ha deixat abundants produccions plàstiques, dels nostres avantpassats que ens han llegat les seues obres. Conèixer-les, amar-les i conservar-les és un important contingut d'una plàstica educativa culturalment arrelada. No obstant això, també hem d'observar l'espai estètic que aporta l'actual món intercultural, per a obrir-se a altres codis, respectant-los i integrant-los.

(...)

La nostra realitat s'inserix a més en un arc mediterrani que comprén cultures en constant intercanvi dels seus trets, que donen lloc a un mestissatge fructífer que traspasa fronteres. En els ritmes i melodies, en les lletres de les cançons, en la manera d'adornar-les, en les cadències, en les danses, en els instruments, ens reconeixem i reabilitem una memòria que corre el risc de perdre's en una excessiva globalització d'estètiques, productes i formes de vida. Al mateix temps, el futur s'intuïx intercultural, els centres docents de la nostra comunitat són un exemple palpable, i, en este sentit, la música pot actuar d'element catalitzador, amb uns ciutadans i ciutadanes formats musicalment des de l'escola.

La contribució d'aquesta àrea a les competències bàsiques presenta així mateix aspectes aprofitables des del punt de vista de l'educació intercultural. Quant a la competència cultural i artística:

L'àrea, al propiciar l'acostament a diverses manifestacions culturals i artístiques, tant de l'entorn més pròxim com d'altres pobles, dota les alumnes i els alumnes d'instruments per a valorar-les i per a formular opinions cada vegada més fonamentades en el coneixement.

Pel que fa als objectius, els continguts i els criteris d'avaluació, l'àrea d'Educació artística aporta diversos elements relacionats amb l'educació intercultural:

- Conèixer i valorar diferents manifestacions artístiques del patrimoni cultural de la Comunitat Valenciana, d'Espanya i de la Unió Europea, col·laborant en la conservació i renovació de les formes d'expressió locals i estimant l'enriquiment que suposa l'intercanvi amb persones de diferents cultures que comparteixen un mateix entorn (objectiu 10).
- Valoració estètica de l'entorn natural i urbà. Tradicions populars de la Comunitat Valenciana (1r cicle, bloc 1: observació plàstica).
- Curiositat per descobrir sons de l'entorn i gaudi amb l'audició d'obres musicals de distints estils i cultures (1r cicle, bloc 3: escolta).
- Respecte i atenció de l'entorn, de les obres que constitueixen el patrimoni cultural, de les produccions pròpies i de les dels altres (2n cicle, bloc 1: observació plàstica).

- Audició activa d'una selecció de peces musicals de distints estils i cultures, del passat i del present, i reconeixement d'alguns trets característics (2n cicle, bloc 3: escolta).
- Reconeixement visual i auditiu i denominació d'alguns instruments de l'orquestra i del folklore, de la música popular urbana i de la d'altres cultures (2n cicle, bloc 3: escolta).
- Documentació, registre i valoració de formes artístiques i artesanals representatives de l'expressió cultural de les societats (3r cicle, bloc 1: observació plàstica).
- Valoració i apreciació de l'obra artística com a instrument de comunicació personal i de transmissió de valors culturals (3r cicle, bloc 1: observació plàstica).
- Valoració i interès per la música de diferents èpoques i cultures (3r cicle, bloc 3: escolta).
- Aproximació a la història de la música. Músiques de les cultures mediterrànies (3r cicle, bloc 4: interpretació i creació musical).
- Documentació, registre i valoració de formes artístiques i artesanals, representatives de l'expressió cultural de les societats (3r cicle, bloc 4: interpretació i creació musical).
- Valoració i apreciació de l'artístic com a instrument de comunicació personal i de transmissió de valors culturals (3r cicle, bloc 4: interpretació i creació musical).
- Buscar, seleccionar i organitzar informacions sobre manifestacions artístiques del patrimoni cultural propi i d'altres cultures, esdeveniments, creadors i professionals relacionats amb les arts plàstiques i la música (3r cicle, criteri d'avaluació 1).
- Reconèixer músiques del medi social i cultural propi i d'altres èpoques i cultures (3r cicle, criteri d'avaluació 3).
- Conèixer i identificar produccions musicals mediterrànies, a través de concerts i audicions prèviament treballats (3r cicle, criteri d'avaluació 11).

L'àrea d'Educació artística aporta, per tant, una sèrie de reflexions i de continguts ben interessants des del punt de vista de l'educació intercultural, tot i que observem algunes vacil·lacions respecte d'allò exposat en altres àrees, com ara la inclusió de la cultura mediterrània en el patrimoni cultural valencià, aspecte que fins ara no hi havia aparegut (es parlava només de cultura valenciana, espanyola, europea i

occidental). La valoració d'aquesta identitat mediterrània, i del mestissatge entre les diverses cultures de la zona, és una de les aportacions més valuoses del currículum en aquesta àrea. Lògicament, aquesta presència obri moltes possibilitats de treball intercultural.

Pel que es refereix a l'àrea d'Educació física, també aporta una sèrie de reflexions, de disposicions, d'objectius, de continguts i de criteris d'avaluació directament relacionats amb la configuració multicultural de la societat i amb l'educació intercultural i en la diversitat. En aquest sentit, cal palesar les grans potencialitats de l'exercici físic i els esports quant al treball de diversos aspectes relacionats amb la interculturalitat. Així ho trobem reflectit en el text introductori a l'àrea:

Les relacions interpersonals que es generen al voltant de l'activitat física permeten incidir en l'assumpció de valors com ara el respecte, l'acceptació o la cooperació, transferibles al quefer quotidià, amb la voluntat d'encaminar l'alumnat a establir relacions constructives amb les altres persones. El joc i les activitats físicoesportives són útils com a ferramenta d'integració social i de reeducació de problemàtiques socials greus. De la mateixa manera, les possibilitats expressives del cos i de l'activitat motriu potencien la creativitat i l'ús de llenguatges corporals per a transmetre sentiments i emocions que humanitzen el contacte personal.

(...)

Independentment que el joc pugui utilitzar-se com a estratègia metodològica, també es fa necessària la seua consideració com a contingut pel seu valor antropològic i cultural. D'altra banda, la importància que, en este tipus de continguts, adquirixen els aspectes de relació interpersonal fa destacable ací la proposta d'actituds dirigides cap a la solidaritat, la cooperació i el respecte a les altres persones.

En relació a les competències bàsiques, trobem referències a la interculturalitat en la contribució de l'àrea d'Educació física al desenvolupament de les competències social i ciutadana, d'una banda, i cultural i artística, d'altra:

Les característiques de l'Educació física, sobretot les relatives a l'entorn en què es du a terme i a la dinàmica de les classes, la fan propícia per a l'educació de les habilitats socials, quan la intervenció educativa incidix en este aspecte. Les activitats físiques i en especial les que es realitzen col·lectivament són un mitjà eficaç per a facilitar la relació, la integració i el respecte, al

mateix temps que contribuïxen al desenrotllament de la cooperació i la solidaritat.

(...)

L'educació Física ajuda a aprendre a conviure, fonamentalment pel que fa a l'elaboració i acceptació de regles per al funcionament col·lectiu, des del respecte fins a l'autonomia personal, la participació i la valoració de la diversitat. (...). Finalment, cal destacar que es contribuïx a conèixer la riquesa cultural, a través de la pràctica de diferents jocs i danses.

(...)

Esta àrea contribuïx, d'alguna manera, a l'adquisició de la competència cultural i artística. A l'expressió d'idees o sentiments de manera creativa contribuïx per mitjà de l'exploració i utilització de les possibilitats i recursos del cos i del moviment. A l'apreciació i comprensió del fet cultural, i a la valoració de la seua diversitat, ho fa per mitjà del reconeixement i l'apreciació de les manifestacions culturals específiques de la motricitat humana, com ara els esports, els jocs tradicionals, les activitats expressives o la dansa i la seua consideració com a patrimoni dels pobles.

Quant als objectius, els continguts dels diversos cicles i els criteris d'avaluació, en trobem alguns directament relacionats amb l'educació intercultural:

Participar en activitats físiques compartint projectes, establint relacions de cooperació per a aconseguir objectius comuns, resolent per mitjà del diàleg els conflictes que puguen sorgir i evitant discriminacions per característiques personals, de gènere, socials i culturals (objectiu 9)

El joc i l'esport com a fenòmens socials i culturals (3r cicle, bloc 5: jocs i esports).

Troblem en l'Àrea d'Educació física, tal com succeïa en àrees anteriorment tractades, una mancança de continguts relacionats amb la interculturalitat, i també d'objectius i criteris d'avaluació, tal com hauria de desprendre's de la introducció, on es fan una sèrie de reflexions sobre la interculturalitat ben aprofitables en el treball d'aula, però que no troben continuïtat en el desenvolupament dels continguts de la matèria.

L'àrea d'Educació per a la ciutadania i els drets humans és on trobem una major quantitat de referències a la diversitat i a l'educació intercultural. Hem de recordar que

aquesta matèria s'incorpora en el 3r cicle d'educació infantil. La introducció a l'àrea ens ofereix les següents reflexions:

L'augment del pluralisme i la diversitat en les nostres societats han fet encara més peremptòria la necessitat d'un acord bàsic sobre quins són els nostres drets i les nostres llibertats, quines les nostres formes de govern i les nostres lleis. Ja no podem donar per suposat el consens social en estes qüestions. Els organismes internacionals, Nacions Unides, el Consell d'Europa o la Unió Europea han insistit en la necessitat de fomentar la ciutadania responsable en una societat democràtica com a fórmula per a aconseguir la cohesió social i una identitat europea comuna.

(...)

En la mesura de les seues possibilitats, les professores i els professors es preocupen de que, des dels primers nivells del sistema escolar, les alumnes i els alumnes deixen arrere les pràctiques discriminatòries, respecten la diferència, utilitzen el diàleg o cooperen entre ells.

(...)

Es proposa un model de relacions basat en el reconeixement de la dignitat de totes les persones, del respecte a l'altre, encara que mantinga opinions i creences diferents de les pròpies, i de la diversitat i els drets de les persones.

(...)

Des del reconeixement de la pluralitat del propi entorn, cal assumir el pluralisme valoratiu que caracteritza les societats democràtiques.

(...)

Però el curs estaria incomplet si l'alumnat no transcendix l'àmbit nacional. És necessari insistir en el principi que totes les persones tenen la mateixa dignitat. Ensenyar les nocions bàsiques dels drets humans a fi que, en primer lloc, s'eduquen en el rebuig a la discriminació per raó de naixement, raça, sexe, religió, opinió o qualsevol altra circumstància personal o social; i, en segon lloc, que entenguen que el rebuig de la discriminació exigeix la igualtat de drets en el món laboral i social.

Quant a la contribució d'aquesta àrea al desenvolupament de les competències bàsiques, trobem aspectes de l'educació intercultural en relació sobretot al desenvolupament de la competència social i ciutadana:

(...) l'àrea inclou continguts específics relatius a la convivència, la participació, al coneixement de la diversitat i de les situacions de discriminació i injustícia, que han de permetre

consolidar-hi les virtuts cíviques necessàries per a una societat democràtica.

Així mateix, l'àrea contribuïx a adquirir el coneixement dels fonaments i les maneres d'organització de les societats democràtiques, a valorar positivament la conquesta dels drets humans i a rebutjar els conflictes entre els grups humans i les situacions d'injustícia.

Pel que fa als objectius, els continguts i els criteris d'avaluació, l'àrea d'Educació per a la ciutadania i els drets humans fa diverses propostes relacionades amb l'educació intercultural:

- Desenvolupar l'autoestima i l'afectivitat en les seues relacions amb els altres, així com una actitud contrària a la violència, els estereotips i els prejudis (objectiu 2).
- Mostrar respecte pels costums i les formes de vida de poblacions diferents de la pròpia, en tot allò que tinguen d'enriquidor (objectiu 3).
- Identificar i rebutjar situacions en què falla la convivència, d'injustícia i de discriminació (objectiu 5).
- Reconèixer els drets humans arrellegats en les declaracions universals, així com els drets i llibertats que arrelleguen la Constitució Espanyola i l'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana (objectiu 7).
- Reconeixement de les altres i els altres com a base de la convivència (bloc 1: individus i relacions interpersonals i socials).
- La convivència en la família, el col·legi, el barri, la localitat (bloc 2: la vida en comunitat).
- Convivència, diàleg i conflicte (bloc 2: la vida en comunitat).
- El pluralisme i els valors cívics en la societat democràtica (bloc 2: la vida en comunitat).
- La idea de la dignitat humana. Drets humans i drets de la infància. Relacions entre drets i deures. La universalitat dels drets humans (bloc 3: viure en societat).
- La no-discriminació per raó de naixement, raça, sexe, religió, opinió o qualsevol altra condició o circumstància personal o

social. La igualtat de drets en el món laboral i social (bloc 3: viure en societat).

- Identificar i respectar les diferències i característiques dels altres (criteri d'avaluació 2).
- Acceptar i practicar les normes de convivència (criteri d'avaluació 6).
- Conèixer i valorar els drets reconeguts en les declaracions internacionals, en la Constitució Espanyola i en l'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana (criteri d'avaluació 11).

Finalment, l'àrea de Llengua estrangera és també un context interessant per al treball intercultural, tal com ho mostra la inclusió de la interculturalitat com a contingut. Quant a la introducció de l'àrea, trobem les següents referències a la diversitat i la interculturalitat:

El coneixement de llengües estrangeres és cada vegada més important i necessari per a viure en un món que, a causa dels progressius avanços en els camps tecnològics i informàtics, ens porta a una societat on la comunicació a través d'altres llengües obri enormes possibilitats de progrés i llibertat, a més de contribuir a l'enteniment i respecte entre les distintes cultures i els seus parlants.

(...)

Els continguts del bloc 5, Aspectes socioculturals i consciència intercultural, contribuïxen que les xiquetes i els xiquets coneguen costums, formes de relació social, trets i particularitats dels països en què es parla la llengua estrangera: en definitiva, formes de vida diferents de les pròpies. Este coneixement promourà el respecte i l'interés de les diferents realitats socials i culturals.

Pel que fa a la contribució de l'àrea al desenvolupament de les competències bàsiques, el decret curricular aporta la següent, en relació a l'educació intercultural:

Les tecnologies de la informació i la comunicació oferixen la possibilitat de comunicar-se en temps real amb qualsevol part del món i també l'accés senzill i immediat a un flux d'informació que augmenta cada dia. El coneixement d'una llengua estrangera dóna l'oportunitat d'accedir a eixa universalitat de la informació i la comunicació, imprescindible per a la plenitud d'una realització personal plena i l'exercici dels seus drets ciutadans.

Així, esta àrea contribuïx en gran manera al desenrotllament de la competència social i ciutadana. Aprendre una llengua estrangera implica conèixer les diferents comunitats de parlants d'esta. Este aprenentatge, ben orientat des de l'escola, ha de traduir-se en un interès per descobrir altres cultures i per relacionar-se amb altres persones, parlants o aprenents d'eixa llengua, de manera que s'afavorisca el respecte i la integració.

En relació als objectius, els continguts i els criteris d'avaluació, l'àrea de llengua estrangera presenta els següents:

- Valorar la llengua estrangera, i les llengües en general, com a mitjà de comunicació i enteniment entre persones de procedències i cultures diverses i com a ferramenta d'aprenentatge de distints continguts (objectiu 7).
- Curiositat, respecte i interès per altres llengües i cultures diferents de les pròpies (1r cicle, bloc 5: viure en societat. Contingut 1).
- Actitud receptiva cap a les persones que parlen una altra llengua i tenen una cultura diferent de la pròpia (1r cicle, bloc 5: viure en societat. Contingut 3).
- Realització d'activitats de caràcter sociocultural representatives de l'idioma estranger estudiat (1r cicle, bloc 5: viure en societat. Contingut 4).
- Valoració de la cultura pròpia com a conseqüència del coneixement d'altres cultures distintes (1r cicle, bloc 5: viure en societat. Contingut 5).
- Mostrar interès i curiositat per aprendre la llengua estrangera i reconèixer la diversitat lingüística com a element enriquidor (1r cicle, criteri d'avaluació 8).
- Valoració de la llengua estrangera com a instrument per a comunicar-se (2n cicle, bloc 1: escoltar, parlar i conversar. Contingut 11).
- Motivació per a aprendre llengües, adquirir informació sobre els països on es parlen i les persones que hi viuen, conèixer les peculiaritats de la cultura que en són pròpies (2n cicle, bloc 5: viure en societat. Contingut 1).
- Valoració de la cultura pròpia (2n cicle, bloc 5: viure en societat. Contingut 2).

- Interés i curiositat per conèixer informació sobre les persones i la cultura dels països on es parla la llengua estrangera (2n cicle, bloc 5: viure en societat. Contingut 3).
- Coneixement d'algunes semblances i diferències més característiques en els costums quotidians i en l'ús d'algunes formes bàsiques de relació social entre el nostre país i aquells on es parle oficialment l'idioma estranger (2n cicle, bloc 5: viure en societat. Contingut 4).
- Realització d'activitats socioculturals relatives a l'idioma estranger estudiat (2n cicle, bloc 5: viure en societat. Contingut 7).
- Actitud receptiva cap a les persones que parlen una altra llengua i tenen una cultura diferent de la pròpia (2n cicle, bloc 5: viure en societat. Contingut 9).
- Valorar la llengua estrangera com a instrument de comunicació amb altres persones i mostrar curiositat i interès cap a les que parlen la llengua estrangera (2n cicle, criteri d'avaluació 7).
- Identificar alguns aspectes de la vida quotidiana, costums i celebracions dels països on es parla la llengua estrangera, i comparar-los amb els propis (2n cicle, criteris d'avaluació 8).
- Valoració de la llengua estrangera com a instrument per a comunicar-se (3r cicle, bloc 1: escoltar, parlar i conversar. Contingut 9).
- Motivació per a aprendre llengües, adquirir informació sobre els països on es parlen i les persones que hi viuen, i conèixer les peculiaritats de la cultura que en són pròpies Actitud receptiva cap a les persones que parlen una altra llengua i tenen una cultura diferent de la pròpia (3r cicle, bloc 5: aspectes sociocultural i consciència intercultural. Contingut 1).
- Interés per establir comunicació amb altres parlants amb ajuda de les noves tecnologies de la comunicació (3r cicle, bloc 5: aspectes sociocultural i consciència intercultural. Contingut 2).
- Valoració de la llengua estrangera com a instrument per a conèixer altres cultures, per a tindre accés a informacions noves i com a mitjà per a comunicar-se i relacionar-se amb companyes i companys d'altres països (3r cicle, bloc 5: aspectes sociocultural i consciència intercultural. Contingut 3).
- Coneixement de costums i ús de formes de relació social d'altres països on es parla oficialment la llengua estrangera (3r cicle, bloc 5: aspectes sociocultural i consciència intercultural. Contingut 4).

- Actitud receptiva, positiva i tolerant cap a les persones que parlen un idioma estranger i/o tenen una cultura diferent de la pròpia (3r cicle, bloc 5: aspectes sociocultural i consciència intercultural. Contingut 5).
- Realització d'activitats de caràcter sociocultural relatives a l'idioma estranger estudiat (3r cicle, bloc 5: aspectes sociocultural i consciència intercultural. Contingut 6).
- Coneixement i ús de fórmules d'interacció social (salutacions i comiats, normes de cortesia, tractaments...) genuïnes, que faciliten les relacions interpersonals en situacions de comunicació concretes, de manera que s'utilitzen a l'aula en els moments i contextos adequats (3r cicle, bloc 5: aspectes sociocultural i consciència intercultural. Contingut 7).
- Valorar la llengua estrangera com a instrument de comunicació amb altres persones i com a ferramenta d'aprenentatge, i mostrar curiositat cap a les que parlen la llengua estrangera i interès per establir relacions personals amb l'ajuda de les noves tecnologies (3r cicle, criteris d'avaluació 7).
- Identificar alguns trets, costums i tradicions de països on es parla la llengua estrangera, relacionant-los i comparant-los amb els propis per a desenrotllar una consciència intercultural (3r cicle, criteris d'avaluació 8).

Per tal de finalitzar aquesta anàlisi dels currículums des del punt de vista de l'educació intercultural i per la diversitat, hem de constatar la presència d'aquesta preocupació en els diversos decrets, i l'exigència de dur a terme accions en aquest sentit per part dels centres.

Conclusions. Una de les principals conclusions que obtenim d'aquest repàs dels currículums és que, sí bé la interculturalitat es troba present als decrets, en realitat pren sobretot la forma de diverses mesures destinades a la integració dels immigrants (lingüística, sobretot) i de la resta d'alumnat amb necessitats educatives especials, més que no de disposicions destinades al conjunt dels escolars. En aquest sentit, cal recordar que una autèntica educació per a la diversitat i la interculturalitat ha d'anar dirigida al conjunt de l'alumnat, i no a col·lectius concrets.

Un altre aspecte que cal destacar és el fet que el currículum, pel que fa a l'educació intercultural, insisteix sobretot en idees com ara *acceptació*, *tolerància* o *respecte*. En aquest sentit, i valorant els avanços en la qüestió intercultural respecte d'anteriors decrets curriculars, considerem que una autèntica educació intercultural ha d'anar més enllà de la simple acceptació per arribar a la valoració positiva de la multiculturalitat, a la sensibilitat intercultural i a la consciència de les potencialitats d'humanització i d'enriquiment mutu d'aquest contacte entre cultures i llengües. Igualment, cal fer palesa la idea que el mestisatge cultural ha estat una realitat des dels inicis de la història, i que totes les cultures són fruit d'aquests mestisatges.

Així mateix constatem que la presència d'alguns continguts interculturals en pràcticament totes les àrees del currículum no està en consonància amb l'absència, gairebé generalitzada en les diverses àrees, de criteris d'avaluació sobre aquests continguts.

Finalment, són interessants les reflexions del currículum en les diverses àrees, que es proposen com a base de les successives concrecions curriculars que s'han de dur a terme en els centres educatius; en aquest sentit cal recordar que les diverses accions han d'estar fonamentades en el coneixement de les diverses cultures, en la relació interpersonal per tal de trencar prejudicis i en les activitats que permeten la pròpia reflexió per part de l'alumnat, més que en l'adoctrinament o en la presentació de continguts tancats per part dels docents (Ballester i Mas, 2003: 15). Tal com fa notar Auxiliadora Sales, es tracta d'un currículum que ha de ser comú, obert i plural, tot buscant l'equilibri entre comprensivitat i diferència, la representativitat de la diversitat als continguts i estratègies d'aprenentatge a l'aula i la transformació de les escoles en espais de creació de projectes compartits i de participació democràtica inclusiva. I entre els compromisos que comporta la posada en pràctica d'aquest projecte, cal ressaltar la sensibilització de la comunitat educativa sobre la diferència i la necessitat d'educar en la diversitat, el compromís en l'eliminació de discriminacions i l'atenció educativa a les situacions de desavantatge, l'atenció prioritària a les finalitats educatives i als condicionants del clima de treball dels centre escolar, i, finalment, el plantejament d'una orientació participativa, col·laborativa i democràtica en les estructures i la dinàmica de gestió del centre, i l'establiment d'una relació propera entre el centre educatiu, les famílies i l'entorn (Sales, 2005: 9-10). Segons paraules d'aquesta autora:

Es tracta, en definitiva, de democratitzar el currículum tenint com a referència la diversitat, de manera que tots tinguin les mateixes oportunitats des de la flexibilitat en la qual siga possible la diversificació no discriminatòria. A més a més, un currículum democràtic ha d'intentar que els coneixements que s'adquireixen habiliten per a participar activament en la cultura general; açò té dues vessants: requereix que els individus confien en si mateixos, tot partint de la seua pròpia cultura, però també requereix la connexió amb una cultura general. El centre educatiu pot exercir aquesta tasca de mediació i confrontació, permetent que tots els col·lectius troben experiències amb les quals s'hi puguin identificar (Sales, 2005: 10).

Referències bibliogràfiques

- ABDALLAH-PRETCEILLE, M. (2001). *La educación intercultural*. Barcelona: Idea Books.
- AGUADO, M. T. (1996). *Educación intercultural: su teoría y su práctica*. Madrid: UNED.
- (2003). *Pedagogía intercultural*. Madrid: McGraw-Hill.
- AGUILAR, C. (2003). "La investigación-acción en l'educació intercultural: apunts i recursos bibliogràfics", Sales, A. (ed). *Educació intercultural: la diversitat cultural a l'escola*, 75-82. Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I.
- (2005). "Interculturalisme, llenguatge i literatura infantil i juvenil", Sales, A. (ed). *La diversitat cultural a l'escola: propostes pràctiques per a un currículum intercultural*, 29-50. Castelló de la Plana. Publicacions de la Universitat Jaume I.
- ALEGRE, O. (2004). "Atienda a la diversidad del alumnado universitario", Villar, L. M. *Programa para la mejora de la docencia universitaria*, 97-124. Madrid: Pearson.
- (2010). "Diversidad cultural y procesos inclusivos: plurilingüismo, lenguaje y educación", Herrera, J.; Abril, M.; Perdomo, C. *Estudios sobre didácticas de las lenguas y sus literaturas*, 31-50. Santa Cruz de Tenerife: Servicio de Publicaciones de la Universidad de La Laguna.
- BALLESTER, J.; IBARRA, N. (2008). "Literatura comparada y educación: una aproximación crítica", *Lenguaje y Textos*, núm. 28. Barcelona: Horsori Editorial. P, 11-18.

- BALLESTER, J.; IBARRA, N.; DEVÍS, A. (2010). “La educación literaria ante el reto de la interculturalidad”, Herrera, J.; Abril, M.; Perdomo, C. *Estudios sobre didácticas de las lenguas y sus literaturas*, 545-558. Santa Cruz de Tenerife: Servicio de Publicaciones de la Universidad de La Laguna.
- BALLESTER, J; MAS, J. A. (2003). “El component sociolingüístic en el desenvolupament de la competència comunicativa”, V. Martines (coord.). *Llengua, societat i ensenyament*. Volum III, . 5-17. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- BANKS, J. A. (1997). *Educating citizens in a multicultural society*. Nova York: Teachers Columbia University.
- GARCÍA LÓPEZ, R; SALES CIGES, A. (2003). “Estratègies i tècniques per a la formació en actituds i valors interculturals”, Sales, A. (ed). *Educació intercultural: la diversitat cultural a l'escola*, 47-60. Castelló de la Plana. Publicacions de la Universitat Jaume I.
- LLUCH, X. (2003) “Models i materials curriculars per a l'educació intercultural”, Sales, A. (ed). *Educació intercultural: la diversitat cultural a l'escola*, 25-34. Castelló de la Plana. Publicacions de la Universitat Jaume I.
- MENDOZA, A. (1994). *Literatura comparada e intertextualidad*. Madrid: La Muralla.